Zdeněk Ležák
Jakub Dušek

Kronika Bolševismu

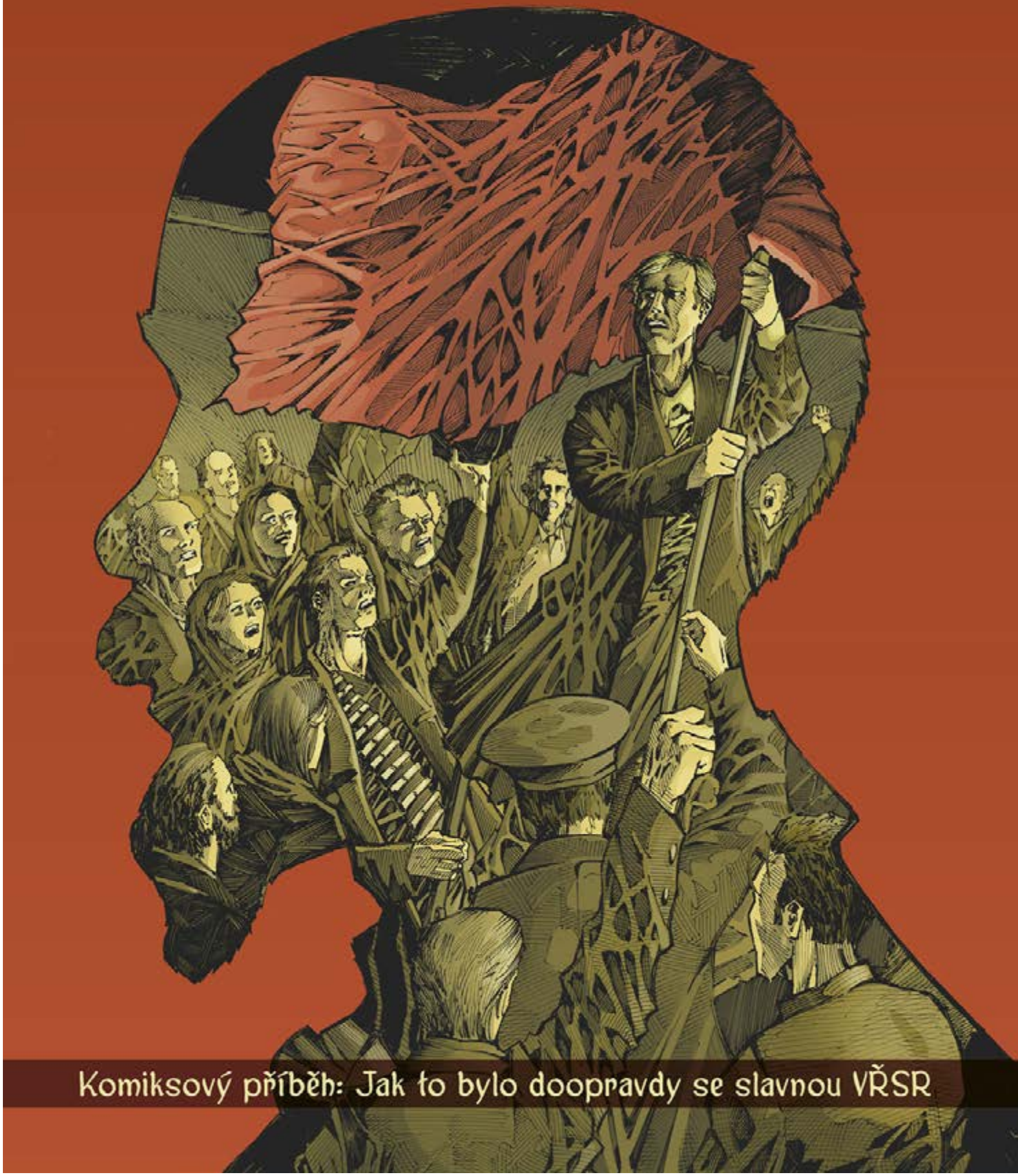

Komiksový příběh: Jak to bylo doopravdy se slavnou VŘSR

Kronika bolševismu

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.edika.cz
www.albatrosmedia.cz

Zdeněk Ležák
Kronika bolševismu – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s.,

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS MEDIA a.s.

Obsah

Úvod	4
Socialistický pravěk	5
Utopický socialismus	8
Geniální vizionář	11
Owen ovlivňuje svět	14
Socialismus jde do politiky	18
Francie určuje směr	22
Revoluce jako denní chleba	26
1. komunistická strana	29
Setkání Marxe a Engelse	32
Komunistický manifest	35
Revoluce nevycházejí	38
Znovu do boje	41
První internacionála	44
Evropa se mění	47
Paříž opět před výbuchem	51
Pařížská komuna	54
Komunardi v krvi	58
Kapitál	61
Marxismus	65
K beztřídní společnosti	69
Druhá internacionála	73
Rusko za Napoleona	77
Přísný car	81
Znovu na nohy	85
Výbojní socialisté	89
Poslední car Mikuláš II.	92
Vladimír Iljič Uljanov	96
Komiksový příběh – Bolševická revoluce v Rusku	100

Úvod

Tato kniha má dvě části, které jsou na sobě ve velké míře nezávislé, a můžete je číst zcela odděleně. Dokonce i zpracování mají odlišné. V šedesátistránkovém komiksu se dočtete o bolševické revoluci v Rusku z října 1917. Naše kniha je vydaná ku příležitosti stého výročí této události, která je jistě významná, protože zásadně ovlivnila světové dějiny. Kniha rozhodně neslouží k její glorifikaci a oslavě komunismu, má naopak pravdivě poučit o mnohokrát ideologií záměrně zkreslené historii.

Události popisované v komiksu se bezprostředně týkají revolučního roku 1917. Pokrývají časový úsek zhruba čtvrt století, sledují Leninův život a zrod a vzestup bolševiků. Komiks tak nabízí ucelené informace, vysvětlující okolnosti revoluce. A přestože má ironizující podtón, poměrně přesně se drží historických faktů.

Textová část knihy sleduje zrod a vývoj socialismu a z něj odvozených politických ideologií. Časově pokrývá především devatenácté století a končí na prahu století dvacátého. Jde o text faktografický a ironizující podtón v něm nenajdete.

Rozhodně není ambicí autora popsat všechny okolnosti vzniku socialismu. Cílem je v jednom relativně krátkém textu souhrnně popsat hlavní události vývoje levicových hnutí v předminulém století a seřadit je pro čtenáře do přehledných a dobře srozumitelných souvislostí.

Text objasňuje základní myšlenky marxismu, shrnuje Marxův *Kapitál*, nastiňuje hlavní programové body *Komunistického manifestu*, navštěvuje První a Druhou internacionálu. Sleduje také bouřlivý vývoj v revolučních letech 1789, 1848 nebo 1871. Popisuje společensko-politický vývoj v některých státech Evropy, které se rozvoje raného socialismu bezprostředně dotýkají.

Tam, kde končí textová část knihy, chronologicky navazuje část komiksová. Proto se informace v obou částech příliš nedublují, ale naopak se doplňují. Vývoj socialismu a dalších levicových hnutí po říjnové revoluci v roce 1917, až na drobný dodatek, který uzavírá Leninův život, není předmětem této knihy.

Věřím, že knihu budete číst se zájmem a chutí a že vám obohatí znalosti historie ideologií, které nás dodnes výrazně ovlivňují.

Socialistický pravěk

Je to velký ostrov ve tvaru srpku měsíce, na němž najdete čtyřiapadesát měst, jedno jako druhé. Mezi městy se nacházejí vesnice, které jsou si rovněž podobné jako vejce vejci. A ostrované? Oblékají stejné šaty, jedí stejné jídlo, žijí ve stejných domech, ale hlavně stejně i přemýšlejí. Všichni jsou si tu rovní. Ovšem kdo poruší pravidla, o všechna svá práva rázem přijde a stane se otrokem. Vítejte v Utopii.

Tenhle stát je naopak na pevnině. Každému jeho obyvateli se spravedlivým dílem dostane stravy, ubytování i vzdělání. Všechno patří všem, od drobných předmětů přes jídlo až po domy, nebo třeba i ženy, které si muži střídají, jak se jim zlíbí. Lidé tu žijí bez nemocí, dožívají se až dvou set let a nikdo netrpí nedostatkem. Všichni se však musejí podílet na společném štěstí a běda jim, pokud ne. Podle určeného klíče střídají zaměstnání, jak zrovna potřebuje jejich Sluneční stát.

Utopie je literární dílo anglického právníka Thomase Mora (celý název zní *O nejlepším stavu obce a o ostrově Utopie*). Napsal ho v roce 1516 a určil jím do budoucna celý literární a filozofický směr o ideální lidské společnosti. *Sluneční stát* italského filozofa Thommase Campanella vyšel až o století později, v roce 1623. Obě díla popisují podivné, sociálně vyrovnané společnosti, až to svádí ke slovu beztřídní. Ovšem to ani v jednom případě neplatí, protože obě popisované společnosti jsou zcela zřejmě třídně členěny. Popisují perfektní svět, kde mezi lidmi nejsou podstatné sociální rozdíly a všichni mají vše pro uspokojení základních lidských potřeb. Zároveň ale z těchto společností vyzařuje znepokojivý chlad. Něco tu není v pořádku. V podstatě jde o diktátorské totalitní společnosti a obyvatelé jsou jejich doživotními vězni. Očekává se od nich daleko spíš mechanické chování robotů než lidských bytostí. Popisované společnosti popírají klasické pojetí rodiny a jednotlivci jsou zde chápáni jen jako součástky obřího soukolí. Když součástka nefunguje, je třeba ji zcela racionálně a bez emocí vyměnit.

V první polovině 20. století se v literatuře objevil směr, který je protipólem utopie a jmenuje se jednoduše antiutopie. Vznikl jako reakce na moderní totalitní státy, kde se celá společnost podřizuje diktatuře pro demokraticky smýšlejícího člověka těžko pochopitelných ideologií. K nejlepším příkladům antiutopistických děl patří *Konec civilizace* Aldouse Huxleye,

My Jevgenije Zamjatina nebo *1984* George Orwella. Paradoxní je, že románové světy utopie i antiutopie jsou prakticky zbaveny lidského citu, v samotném základu vyznívají děsivě a jsou si velmi podobné.

Utopie a *Sluneční stát* se staly předobrazem sociálně rovných společností, které si vysnili průkopníci socialistických a komunistických myšlenek už na počátku 19. století. Co to ten socialismus a komunismus vlastně jsou? Socialismus je filozofický směr hlásající rovnost mezi lidmi, ale také společné vlastnictví, společnou správu státu, všeobecné právo na vzdělání a další výhody společnosti. Středobodem socialismu je sama společnost, v níž se mají mít všichni jedinci stejně dobře a mít stejný dostatek zboží i služeb. Komunismus už je jakási odnož socialismu. Jde o politickou ideologii usilující o společné vlastnictví a o zrušení třídních rozdílů mezi lidmi.

Oba termíny se začaly používat ve 30. a 40. letech 19. století. Není to náhodou. Na přelomu 18. a 19. století se města prudce rozrůstala díky průmyslové výrobě. Továrny ovládly parní stroje, průmysl vzkvétal a potřeba dělnické pracovní

Takto by mohlo vypadat město v utopickém Slunečním státě

síly raketově stoupala. Během pár desetiletí vznikla celá nová společenská třída – dělnictvo. A zde si přidáme další cizí termín, kterým je proletariát. Označuje nemajetné dělnictvo, které svou prací živí vlastníky výrobních prostředků, kapitalisty.

Proletariát rychle zaujal početní převahu ve složení obyvatelstva městských aglomerací, ovšem přirozeně se držel na nejnižším stupni společnosti. Dělníci pracovali v nebezpečném prostředí, běžně i šestnáct hodin denně, šest dní v týdnu, za nízký plat a bez nároků na sociální péči, jak ji známe dnes. To znamená bez zdravotní péče, dovolených, důchodů atd. V nebezpečných továrních provozech byly časté úrazy (i smrtelné) a dělníci tato rizika podstupovali bez nároků na odškodnění od zaměstnavatele či od státu. V té době byla běžná a velmi rozšířená i dětská práce. Děti nastupovaly do práce obvykle už od pěti let a pracovaly i dvanáct hodin denně. Pokud jste se narodili do dělnické rodiny, měli jste jen pramalou perspektivu se z tohoto pro život velmi těžkého prostředí vymanit.

Není proto divu, že se tato společenská třída začala hlásit o svá práva – o výhodnější pracovní podmínky, o kratší pracovní dobu, o nárok na sociální péči atd. A přestože šlo o nejnižší společenskou třídu, stávala se díky svému neustále narůstajícímu objemu čím dál více nepřehlédnutelnou. Myšlenka socialismu zněla této společenské třídě jako doslova zázračné východisko z ponurého, zoufalého a téměř otrockého způsobu života.

Vedle rozvoje průmyslu hýbal tehdejší společností ještě jiný fenomén. Ve Francii vypukla v roce 1789 revoluce, která sesadila z trůnu krále Ludvíka XVI. Tamní monarchie padla a Francie se stala republikou. I lidé z nižších společenských tříd rázem dostali šanci se politicky prosadit. A i když francouzská revoluce díky vzestupu Napoleona Bonaparte vedla stát spíš ke sebezničující vojenské diktatuře, minimálně ukázala světu, že svrhnout monarchistický systém a do jisté míry i aristokratické nastavení společnosti není nemožné. Paralelně vznikla republika i na americkém kontinentu, když v roce 1776 vyhlásily Spojené státy americké nezávislost na Velké Británii.

Republiky byly známé už z antického světa, ovšem pak v Evropě na dlouhá staletí upadly v zapomenutí. Výjimku tvořily malé městské státy. Vznik prvních novodobých republik na konci 18. století předznamenal jejich nový život. A značně také zamíchal postavením tradičních společenských tříd.

Rovněž myšlenka socialismu se dá vystopovat až v antické filozofii. Samozřejmě nenesla tento moderní název, ale šlo o uplatňování společného vlastnictví a rovnosti všech lidí ve společnosti. Socialismus můžeme do jisté míry vyčíst i z náboženské reformace, která se zrodila na samém sklonku středověku. K jejím průkopníkům patřili čeští utrakvisté. Z husitského hnutí jsou známy konkrétní příklady společností, které jsou z moderního úhlu pohledu socialistické. Třeba táborité ve svých centrech prosazovali rovnost a společné vlastnictví.

Utopický socialismus

Socialismus hájí zájmy především nejnižších tříd společnosti – proletariátu a rolnictva. Ovšem průkopníky tohoto názorového hnutí na počátku 19. století byli paradoxně zámožní průmyslníci a v některých případech i aristokraté. To je přesně případ francouzského filozofa Claude Henriho de Saint-Simona považovaného za otce socialismu.

Narodil se do hraběcího rodu v roce 1760. Ještě před dosažením dospělosti, v sedmnácti letech, opustil rodný palác v Paříži a vydal se do Ameriky, kde se dal naverbovat do armády. Pod velením samotného generála George Washingtona bojoval ve válce o americkou nezávislost. Účastnil se také několika námořních bitev. Byl zajat a rok strávil v trestanecké kolonii na Jamajce. Ve třiadvaceti letech se vrátil do Evropy a v Holandsku a ve Španělsku se podílel na velkých stavebních projektech. Když vypukla Velká francouzská revoluce, Saint-Simon se do ní hned aktivně zapojil, protože se zcela ztotožňoval s revolučními myšlenkami svobody a sociální rovnosti. Tehdy se mladý hrabě také vzdal svého šlechtického titulu. Nekonečné série poprav však revoluci brzy proměnily ve smrtelně nebezpečnou instituci. Mnozí revolucionáři sami skončili na popravišti. A málem tam skončil i Saint-Simon. Byl uvězněn a smrti unikl jen o vlásek.

Ovšem nakonec mu místo smrti revoluce vynesla hromadu peněz. V revolučním zmatku se ukázal být hbitým obchodníkem s církevními nemovitostmi. Z peněz se ale dlouho neradoval. Záhy ho o ně připravil jeho vykutálený obchodní partner. Oč jej nestihl ožebračit on, o to Saint-Simona připravila manželka. Později o tom dokonce jako celkem známá literární autorka psala. Po zhruba ročním manželství zůstal Saint-Simon zcela bez prostředků, odkázaný na pomoc svých přátel. Jistý čas jej dokonce finančně podporoval jeho bývalý sluha.

A právě v tomto období života, v prvních letech 19. století, začal Saint-Simon publikovat své filozofické spisy na sociální témata. Tenkrát bez nijak zvlášť velké odezvy. Když mu bylo třiašedesát, naprosto chudý, utopený v dluzích, pokusil se v depresích o sebevraždu. Opakovaně se střelil do hlavy, ovšem jako zázrakem přežil, jen se připravil v jednom oku o zrak. Zemřel rok a půl poté, v roce 1825.

Henri de Saint-Simon jako první definoval myšlenku socialismu. Chápal ho ale jako hnutí jdoucí ruku v ruce s křesťanským náboženstvím. Stavěl se proti vykořisťování

člověka člověkem a v tomto smyslu také poukazoval na společenskou neužitečnost aristokracie. Ovšem čím víc se prohlubovaly jeho problémy v osobním životě, tím více se radikalizovaly jeho názory. V poslední fázi jeho života už měly daleko blíž k náboženskému fanatismu než k racionální reformě společnosti.

Jako sociální reformátor nebyl Saint-Simon ve Francii sám. Jeho krajan a současník Charles Fourier nebyl sice aristokrat, ale rovněž se narodil do zámožné rodiny. Bylo to v roce 1772. Jeho otec se úspěšně živil jako obchodník s textilem a zemřel ještě za Fourierova dětství. Díky dědictví vykročil mladík do života celkem bez existenčních starostí. Časem se ale musel začít živit na vlastní pěst. Většinu života strávil jako obchodní cestující, což mu umožnilo poznat značnou část Francie i Evropy. A jak poznával svět, byl z něj stále znechucenější. Vadily mu sociální rozdíly mezi lidmi i nepoctivé jednání obchodníků. Vnímal jako nespravedlivé předurčení člověka prožít život v jeho společenské třídě, což talentovaným a pracovitým z nižších tříd neumožňovalo společenský postup, a naopak líným a nenadaným z vyšších tříd poskytovalo nezasloužené postavení a snadný život. V tomto duchu se také nesly jeho filozofické spisy.

Fourierovo řešení nápravy společnosti spočívá v zakládání jakýchsi městských států. Nazýval je falanstéry a byly by to v jistém smyslu obří farmy, které měly být společensky i ekonomicky zcela soběstačné. Přestavoval si je jako velké paláce, v nichž by dobrovolně žilo až dva tisíce obyvatel. Ti všichni by se museli podílet na prosperitě své falanstéry. Každý by dělal to, v čem je dobrý, od hrubé práce až po administrativu. Ale i v rámci schopností každého obyvatele by se zaměstnání během dne měnila, takže by každý vystřídal hned několik činností a práce by jej neomrzela. Večer by se pak dobrovolně hlásil do práce na další den. Co by falanstéra vyprodukovala, to by podle individuálních zásluh zkonzumovali její obyvatelé.

Ve falanstérách by byla zachována třídní společnost, která by měla čtyři úrovně. Nejchudší obyvatelé by bydleli v nejnižších patrech paláce a vykonávali by nejtěžší práci,

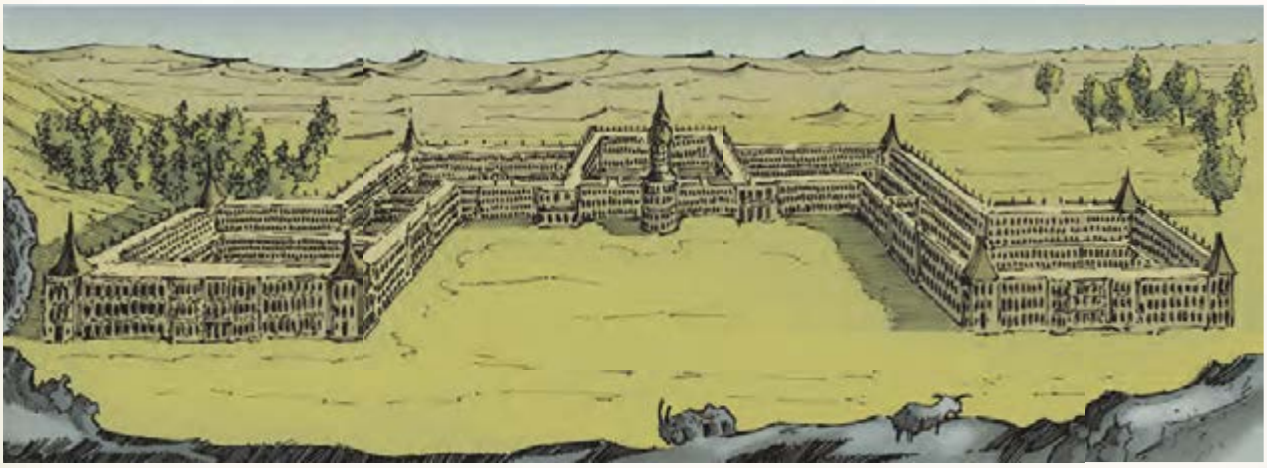

Představa Fourierovy falanstéry, soběstačné farmy družstevního typu pro dva tisíce obyvatel

třeba v zemědělství nebo ve výrobě. Nejbohatší by pak obývali nejvyšší patro a pracovali by v administrativě nebo samosprávě. Postup na třídním žebříčku by však určovala aktivita a schopnosti jednotlivců, nikoliv jejich rodinná příslušnost. To by podle Fouriera vytvářelo zdravé a vyrovnané konkurenční prostředí ve společnosti.

Zdá se vám to spravedlivé? No, něco tu nehraje. V praxi by to asi dlouho nefungovalo. Už jen z lidského naturelu a individuální vypočítavosti. Navíc už od počátku zde byl včleněn nejeden diskriminační prvek. Fourier například považoval všechny Židy za obecné původce zla v nepoctivém obchodu a sociálně nespravedlivém světě. Určil jim sice roli a místo ve svých falanstérách, ale jen pro těžkou práci v zemědělství bez výhledu na postup do vyšších pater paláce. Jednalo se jednoznačně o rasovou diskriminaci. Na druhou stranu byl Fourier zastáncem práv žen. Ve falanstérách se práce měla přidělovat bez genderových rozdílů a stejně tak by ženy měly stejné právo na společenský postup jako muži.

Tato bizarní utopická představa družstevního soužití má ještě bizarnější nadstavbu v intimním životě obyvatel. Fourier sice ve svých falanstérách nevylučoval rodinný život, ale představoval si jej značně rozvolněný. Lidé si zde mohli podle něj měnit partnery téměř dle libosti a nepanovala by mezi nimi závist a žárlivost. Fourier byl tolerantní i k homosexualitě. No, není divu, že falanstéry zůstaly jen na papíře a k jejich realizaci nedošlo dokonce ani v naší extrémně liberální společnosti 21. století.

Ani Fourier se za svého života nedočkal uznání. Naopak musel odrážet útoky jiných intelektuálů na své kontroverzní myšlenky. Sám na oplátku útočil na ostatní. Nikdy se neoženil a zahořklý životem zemřel v roce 1837 ve věku pětašedesáti let. Saint-Simonovy a Fourierovy myšlenky však s těmito podivínskými muži nezemřely. Oba našli své následovníky. Sice se jich sami za svého života nedočkali, zato se následovníci postarali o to, aby se jména obou Francouzů zapsala na seznam otců-zakladatelů socialismu. Například Fourierova idea družstevních společností byla mezi francouzskými socialisty jednoznačně nejpopulárnější po celé 19. století.

Teorie Saint-Simona a Fouriera později podrobil důkladnému zkoumání německý filozof Karel Marx. Přestože se sám zabýval mnohem životaschopnější verzí socialismu, měl pro jejich myšlenky uznání. Marxisté tuto ranou verzi socialistických teorií nazvali utopickým socialismem a považovali ji za v praxi neuskutečnitelnou. Utopičtí socialisté totiž předpokládali, že do jejich komunit budou lidé vstupovat dobrovolně a dobrovolně v nich také vydrží. To marxisté považovali za nesmyslný a naivní předpoklad, což jim asi musíme dát za pravdu. Podle marxistů bylo nezbytné myšlenku socialismu lidem vnutit násilím, a to vytrvalým třídním bojem, revolucí a nakonec diktaturou proletariátu.

Geniální vizionář

Další otec-zakladatel, který je rovněž považován za představitele utopického socialismu, se narodil ve Velké Británii v roce 1771. Jmenoval se Robert Owen a na rozdíl od předchozích dvou mužů byl po většinu svého života mimořádně úspěšný. A to nejen v pracovním a soukromém životě, ale i jako propagátor socialismu. Dokonce uvedl do života rovnou dvě jakési socialistické kolonie.

Owen se narodil v malém městečku Newtown do nepříliš majetné rodiny. Byl výjimečně nadané dítě a školu ukončil už v deseti letech. Od té doby musel pracovat. Dělal pomocníka v obchodě s textilem, a když dosáhl věku patnácti let, opustil rodné město a vydal se na zkušenou do Londýna. Už v tak mladém věku se pokoušel o vlastní podnikání. První svůj podnik si otevřel v Manchesteru. Šlo o přádelnu a barvírnu bavlny. V tomto oboru měl však významnou konkurenci, proto svůj podnik brzy prodal a nechal se najmout jako manažer velké přádelny Piccadilly Mill. Ta nebyla na vodní pohon, jak bylo tehdy obvyklé, ale hnal ji parní stroj.

Parní stroj byl v té době žhavá technická novinka, která se pozvolna zaváděla do praxe. Piccadilly Mill byl mimochodem teprve desátou továrnou tohoto druhu na světě, která parní pohon využívala. A moderní provoz potřeboval schopné manažery, jako byl právě Owen. O jeho kvalitách vypovídá fakt, že po necelých dvou letech v novém podniku mu majitel nabídl partnerství ve firmě. Owen ho však s díky odmítl a místo toho podnik opustil. Šel znovu do svého vlastního podnikání v tomtéž oboru a rovněž v Manchesteru založil přádelnu Chorlton Twist Mills.

Sotva třiadvacetiletý mladík se stal v Manchesteru známou osobností. Nejen jako úspěšný průmyslník, ale také jako filozof a sociální reformátor, který se aktivně snažil o zlepšení pracovních podmínek a zdravotní péče pro tovární dělníky. Přitom některé jeho názory byly tehdy vzhledem k oboru jeho podnikání velmi paradoxní. Prohlašoval například, že parní stroj přináší do manufakturní výroby nežádoucí prvek. Připravuje dělníky o práci a je příčinou nezužitkovatelné nadprodukce. Ostatně na přelomu 18. a 19. století bylo v Anglii odpůrců strojové výroby požehnaně. Nejsilnější bylo hnutí takzvaných ludditů, kteří se snažili zničit stroje v továrnách, protože je okrádaly o práci. V letech 1811 a 1812 uskutečnili s kladivy a sekyrami několik útoků na textilní továrny a zničili tam pletací stroje. Owen k nim samozřejmě nepatřil. Jako průmyslník byl na druhé

straně barikády. Podobně kontroverzně jako o parních strojích se Owen vyjadřoval o principu podnikatelské konkurence. Nepovažoval ji za zdravou hnací sílu podnikání, ale spíš za nástroj strachu o vlastní živobytí, který podnikatele postupně uštve k smrti.

Na konci století přivedla obchodní cesta Owena do malé vsi New Lanark ve Skotsku. Stála tu největší přádelna a barvírna bavlny na britských ostrovech. Byla poháněna vodním kolem a pracovalo v ní téměř 1 200 dělníků. Dvě třetiny zaměstnanců tvořily děti. Jak už jsme uvedli, dětská práce nebyla v té době ničím výjimečným. V tomto případě si však majitel továrny založil jakýsi „chov“ malých dělníků a ze širokého okolí svážel k sobě děti ze sirotčinců, čímž snadno získával levnou pracovní sílu. Na jeho obranu je třeba říct, že to bývala celkem běžná praxe průmyslníků, jen on to dělal ve větším měřítku. Navíc dělníci včetně dětí měli v New Lanarku ve srovnání s jinými průmyslovými provozy poměrně dobré platové podmínky.

Dětští dělníci ovšem nebyli tím, co Owena přesvědčilo, aby propojil s New Lanarkem svůj další osud. Byla to láska. Zamiloval se do dcery majitele továrny a krátce nato si ji vzal za ženu. Navíc přesvědčil své obchodní partnery k tomu, aby společně s ním obří přádelnu koupili. V lednu roku 1800 už byl pánem továrny a hned začal uplatňovat své reformní myšlenky.

Nejzásadnějším Owenovým krokem byla změna v tehdy běžně praktikovaném

Owenův New Lanark byl v první polovině 19. století doslova jako zjevení fungující a prosperující továrny prosazující moderní práva dělníků

vyplácení zaměstnanců. Dělníci ve většině továren ve Velké Británii tehdy nedostávali výplatu v penězích, ale v jakýchsi poukázkách nebo žetonech. Těmi pak nemohli platit ve všech obchodech, ale jen v obchodech patřících jejich zaměstnavateli. Říkalo se tomu truck systém. Šlo o svého druhu směnný obchod, ovšem výhodný jen pro zaměstnavatele. Zaměstnanec byl v truck systému vlastně rukojmím zaměstnavatele. Neměl peníze, aby si mohl dovolit z továrny odejít, a nikdy si je ani takto vydělat nemohl. Všechno, co potřeboval koupit, musel koupit od zaměstnavatele. Jídlo, ubytování, ošacení. To nezní moc hezky, že?

Systém byl o to horší, že zaměstnavatelé si samozřejmě diktovali podmínky a svým zaměstnancům ceny základních životních potřeb značně nadsazovali. Vykořisťovali je tady hned nadvakrát – nízkou výplatou a vysokými cenami ve vlastních obchodech. Owen nejprve nepřišel s nápadem truck systém zrušit, ale nastavil v něm svým zaměstnancům v New Lanarku mnohem příznivější podmínky. Jeho obchody nabízely bezkonkurenčně nízké ceny a zboží výjimečně vysoké kvality. Mohl si to dovolit. V místě totiž neměl žádnou obchodní konkurenci. Systém byl překvapivě velmi funkční a stal se základem družstevních obchodů, které fungují dodnes.

Samotným dělníkům se ale Owen zpočátku příliš nezavděčil. Omezil jim totiž prodej alkoholu a podle mnohých z nich jim až příliš drze zasahoval do soukromí. Alkohol byl v truck systému běžnou, důležitou a velmi žádanou komoditou. Dělníci v něm utápěli frustraci z těžkého a bezútěšného života. Po práci si koupili láhev alkoholu a svět se na těch pár hodin volna hned zdál snesitelnější. A v takovém smutném koloběhu prožila většina z nich celý svůj život. Zaměstnavatelé to nejen tolerovali, ale samotným prodejem alkoholu i značně podporovali. Dobře věděli, že dělníci tím jen prohlubují svou závislost na jejich podnicích.

Owen to viděl jinak. Zdravý a střízlivý dělník bude podávat lepší výkon. A se zdravím souvisela i hygiena a s tou zase souvisí ono zmiňované zasahování do soukromí. Owen zakázal ve svých dělnických koloniích chov domácího zvířectva přímo v domech, jak bylo do té doby běžnou praxí. A chodil to osobně kontrolovat. Také hlídal čistotu v domech i na ulicích. Výsledek se dostavil docela rychle. V New Lanarku se značně snížila kriminalita a naopak vzrostlo zdraví a spokojenost obyvatel.

Dětským dělníkům v New Lanarku byla zkrácena pracovní doba nejprve na deset a půl hodiny a později na osm hodin. Navíc všechny tamní děti musely povinně podstoupit dvě hodiny denně školní výuky. V té době to bylo něco nevídaného. K čemu potřebují děti dělníků školní vzdělání? ptali se mnozí. Owen byl přesvědčen, že prostředí, v němž člověk žije, ovlivňuje jeho osobnost. Věřil, že poskytnutím vzdělání dává dětem ve své kolonii šanci na lepší budoucnost. Podobně pečlivě se staral také o rodičky. A když na New Lanark dopadla hospodářská krize, protože kvůli obchodnímu embargu nebyla bavlna do přádelny, Owen finančně podpořil všechny své dělníky.

Owen ovlivňuje svět

Všechny Owenovy sociální programy pro zaměstnance byly přirozeně finančně velmi nákladné. Přesto New Lanark jako zázrakem prosperoval. Obchodní společníci přádelny však cítili, že nebýt Owenovy filantropie, zisky by mohly být daleko vyšší. Proto se k jeho rozhodnutím stavěli stále negativněji. V roce 1813 krize mezi společníky vyvrcholila a Owen se rozhodl pro radikální řešení. Jejich podíly v podniku vyplatil a naopak přibral nové společníky, kteří měli pro jeho sociální program větší porozumění.

Výsledky Owenových reforem se živelně šířily po celé Velké Británii a brzy se o nich mluvilo i za hranicemi. Slyšeli jste to? Ve Skotsku je prý továrna, kde se starají o dělníky jako o vlastní děti! A v tamní dělnické kolonii prakticky neexistuje kriminalita! Ale jděte, to je nějaká pohádka pro důvěřivé pitomce. Nevěříte? Tak se tam zajeďte podívat. Jmenuje se to New Lanark a už má na dva tisíce zaměstnanců!

Owen dokonce založil jakousi vzdělávací instituci a do jeho podniku se začali sjíždět průmyslníci a politici z celé Evropy. Sám majitel továrny se díky tomu dostal blízko k britským zákonodárcům včetně tehdejšího premiéra. Tohoto vlivu využil a prosadil ve Velké Británii sérii zákonů zlepšujících podmínky zaměstnanců v továrnách. Zákony byly sice schvalovány pozvolna a opatrně a ještě pomaleji se zaváděly do praxe, nicméně Owen tak stál v pozadí přímo revolučních sociálních reforem ve Velké Británii. A tyto zákony zase ovlivnily podobné zákony v jiných evropských zemích.

V roce 1817 Owen definoval novou délku pracovní doby. Nejprve ji zaváděl ve svém podniku a postupně ji prosazoval k uzákonění. Dnes se podle této definice řídí velká část světa. Osm hodin práce, osm hodin relaxace a osm hodin spánku.

Podobně jako Charles Fourier i Robert Owen dospěl k teorii, podle níž by se společnost měla rozdělit do komunit o velikosti pěti set až tří tisíc lidí (ideálně dvanácti set). Tyto komunity by spravovaly obří farmy, na nichž by obyvatelé obdělávali půdu, chovali dobytek, ale i provozovali továrny. Zemědělská výroba by se tak propojila s výrobou průmyslovou, což by díky obchodu s výrobky zajišťovalo komunitě stoprocentní soběstačnost. Takové komunity by se podle Owena živelně

rozrůstaly po celém světě a žádný jednotlivec ve společnosti by pak nemohl trpět nedostatkem. Na rozdíl od Fouriera měl Owen k této teorii fungující model – svou vlastní průmyslovou kolonii New Lanark. Jistě ale cítíte, že to není úplně to samé. Cítil to i Owen, a proto chtěl založit novou utopickou kolonii „na zelené louce" a tím dokázat, že model společnosti podle jeho teorie je životaschopný. Tak vznikl projekt New Harmony.

Psal se rok 1825, když se Robert Owen setkal s náboženským kazatelem Georgem Rappem. Byl o generaci starší a podobně jako Owen měl velké osobní charisma. Díky tomu se mu v rodném Německu podařilo založit náboženskou sektu, která se odtrhla od luteránství. Na počátku století ji přivedl do Spojených států amerických. V Německu mu totiž za jeho kázání hrozilo vězení. V Pensylvánii založil osadu zvanou Harmony a členové jeho sekty si začali říkat harmonisté. V podstatě šlo rovněž o jakousi socialistickou společnost, která však měla silně náboženská pravidla. Osadníci v souladu s Rappovým učením dokonce žili v celibátu.

V roce 1814 Rapp svou osadu výhodně prodal a s harmonisty se odstěhoval na západ do Indiany. Tady založil novou osadu se stejným názvem. Tu obýval dalších jedenáct let, dokud se nesetkal s Owenem. Oba muži měli sice rozdílné metody, ale jejich společným cílem bylo vytvoření soběstačné kolonie spokojených lidí. Proto si vzájemně padli do oka. A vzhledem k tomu, že se Rapp chystal s harmonisty vrátit do Pensylvánie, nabídl Owenovi svou osadu ke koupi. Průmyslník Owen byl už v té době celosvětově známý, a když se mu takto naskytla příležitost koupit již postavené městečko s rozsáhlými okolními pozemky, využil své popularity a sešel se s vrcholnými americkými politiky, aby je se svým záměrem seznámil. Představitelům americké vlády včetně tehdejšího prezidenta Adamse se jeho myšlenka založení vzorové soběstačné kolonie zamlouvala a poskytli jí podporu.

Do New Harmony přišlo dobrovolně žít devět set osadníků. Vše z počátku vypadalo optimisticky a podle Owenových představ přímo ideálně. Osadníci sestávající se převážně z různých dobrodruhů přistoupili na Owenova pravidla a rozdělili si své nové role v komunitě. Živit se osada měla především ze zemědělské výroby. Lidé se neměli zdržovat vařením, ale měli se stravovat ve společných jídelnách. Děti měly vyrůstat v jakýchsi mateřských centrech s celodenní péčí. Každý osadník měl svou roli, kterou musel plnit. A na tom to také postupně celé skončilo. Někdo svou roli plnil, někdo zase jen využíval výhod komunity a neodváděl tolik, co se od něj očekávalo.

Owen se svou rodinou zatím trávil čas ve Washingtonu. Od předáků New Harmony dostával poštou pravidelné reporty o prosperitě komunity a byl celkem spokojen, jak se jeho myšlenka rozvíjí. Ovšem po roce se vydal do Indiany na inspekci a zjistil, že skutečnost se

Průmyslník a průkopník socialismu Robert Owen

od reportů výrazně liší. Obyvatelé New Harmony byli rozhádaní, někteří ukřivdění, jiní zase společným ideálem nové společnosti příliš nezasažení. Lidé si vzájemně lezli na nervy a obviňovali jeden druhého z neplnění povinností a z porušování komunitních pravidel. Owen se proto osady na čas ujal sám. Ale ani tak to nezačalo pořádně fungovat. Ekonomické výsledky osady byly tak slabé, že to na soběstačnost v dohledné době rozhodně nevypadalo. Osada stála Owena velké jmění a nyní místo toho, aby sama fungovala a prosperovala, musel ji dotovat z vlastních prostředků. Neúspěchy se vlekly a Owen se nakonec zklamán vrátil do Velké Británie. New Harmony se ještě nějaký čas snažil udržet při životě jeden z Owenových synů, ale nakonec se pozemky a domy v osadě rozprodaly a sociální experiment nadobro skončil. Co fungovalo v New Lanarku, v Indianě naprosto pohořelo.

Robert Owen za New Harmony utratil velkou část svých peněz a po návratu do Velké Británie si jej obchodní společníci z New Lanarku pozvali na kobereček. Průmyslník už podle nich neplnil v podniku svou funkci. Výsledkem byl Owenův odchod z New Lanarku a odstěhování do Londýna. Téměř šedesátiletý Owen se od té doby věnoval už jen psaní sociologických úvah a prosazování sociálních reforem u britských politiků. Projektu vytvoření utopické kolonie se ale také úplně nevzdal. Pokusil se v Americe založit novou osadu, ale k realizaci tohoto plánu už nikdy nedošlo.

Přesto Owen dožil jako bohatý a vlivný muž a ze všech průkopníků myšlenky socialistické společnosti se nejvíc přiblížil k jejímu praktickému životu. Do historie zasáhl také jako reformátor společnosti s dopadem až do současnosti. Robert Owen zemřel ve svém rodném městě v roce 1858 ve věku 87 let.

Socialismus jde do politiky

Na počátku 14. století řešil tehdejší francouzský král Filip IV. Sličný dlouhodobé spory mezi svým světským panováním a mocí církevní. Světští a duchovní vládci na sebe tvrdě naráželi v politice i v hospodářství země. Král tehdy roku 1302 zřídil instituci nazvanou generální stavy, která se na dlouhá staletí stala jakýmsi královským poradním orgánem. Skládala se ze zástupců tří společenských stavů – šlechty, duchovenstva a takzvaného třetího stavu. Třetím stavem byli neprivilegovaní, neurození, tedy měšťané a sedláci. Od té doby francouzští králové svolávali generální stavy vždy, když potřebovali rozhodnout nějaký společenský problém týkající se světského i církevního světa. Nesvolávali je příliš často, a navíc hlas generálních stavů nijak zásadně nerozhodoval. Byl pro krále jenom poradním.

Když v květnu 1789 v Paříži sílila revoluční nálada, sešly se na popud krále Ludvíka XVI. generální stavy (svolal je již v červnu předchozího roku). Tentokrát měl ale třetí stav poněkud jiné složení. Mezi měšťany se objevilo mnoho revolučních radikálů, kteří se netajili svým záměrem změnit státní zřízení. Zástupci prvního a druhého stavu loajální králi zasedli ve velkém sále královského paláce ve Versailles na pravé straně z pohledu krále, třetí stav zaujal místo nalevo. Dva měsíce poté se naplno rozhořela Velká francouzská revoluce, monarchie padla a s ní byly pochopitelně zrušeny i generální stavy. Symbolika politické levice a pravice od tohoto památného zasedání 5. května 1789 ale zůstala. Pravicová politika je dnes chápána jako tradicionalistická, podporující soukromé vlastnictví a tržní hospodářství. Levicová je vnímána jako revoluční, snažící se o změnu tradičního sociálního nastavení společnosti. A od poloviny 19. století je nejvíce spojována s ideou socialismu.

V polovině 19. století myšlenka socialismu už neměla jen utopický charakter. V pojetí nové generace filozofů se radikalizovala a byla mnohem dravější. A nutno říct, že tím i mnohem životaschopnější. K této generaci patřil francouzský politolog Pierre-Joseph Proudhon, který je považován za praotce anarchismu. Co to je? Jedná se o politický směr, který má vést ke společnosti bez sociálních rozdílů a bez autoritářské vlády. Taková společnost by se řídila jenom základními zákony, které

přirozeně vyplývají z fungování lidské společnosti. Už jen z této základní definice je jasné, že anarchismus má mnoho společného se socialismem. Vlastně stojí na jeho nohách. Ovšem sama anarchistická společnost je utopická a v praxi by nikdy nebyla dlouhodobě udržitelná.

Proudhon se sám prohlašoval za anarchistu. Narodil se v roce 1809 do chudé rodiny, nikdy nenavštěvoval školu a sám se musel naučit číst a psát. Vypracoval se na tiskaře a založil si vlastní živnost. V roce 1829 za ním přišel Charles Fourier, kterého už z našeho vyprávění známe. Chtěl vytisknout jednu ze svých prací o přeměně společnosti. Dvacetiletý Proudhon byl jeho myšlenkami o družstevních komunitách zcela okouzlen a později je rozvinul ve svých vlastních pracích.

Dospěl k názoru, že ideální společností by byly rodinné statky, které by spolu volně obchodovaly. Byl zásadním odpůrcem elitních skupin ve společnosti. Podle něj si měli být všichni lidé rovni a všichni by měli mít možnost se podílet na řízení státu a na ovlivňování zákonů. Proudhon nebyl proti soukromým podnikům, ale prohlašoval, že majitel podniku by měl být roven tomu nejposlednějšímu zaměstnanci. A to i při přerozdělování zisku. Uvědomoval si, že by to šlo jen u malých podniků, proto byl zastáncem myšlenky, že velké podniky by měly patřit celé společnosti.

Tvrdil, že člověk má právo na takový podíl na zisku, kolik na něm odvedl práce. Hmotné statky jsou tvořeny kolektivně, je tedy zločin si je přivlastnit. Ano, jednou z jeho hlavních myšlenek je: Vlastnictví je krádež! To už jsou hodně radikální názory i z pohledu kovaného socialisty.

Proudhon byl současníkem Karla Marxe. Nejdřív je jejich myšlenky vzájemně přitahovaly, takže se stali přáteli, později se každý radikalizoval trošku jiným směrem, až to vedlo k nesmiřitelnému nepřátelství.

Pierre-Joseph Proudhon své názory publikoval už v mladém věku, kdy ve Francii vládla obnovená monarchie v čele s králem Ludvíkem Filipem. Byl jejím velkým kritikem. Monarchie nakonec padla v únorové revoluci roku 1848. Proudhon už byl tehdy známou osobností. Chopil se příležitosti a nakrátko se stal poslancem francouzského parlamentu. Jenže Francie rychle spěla od jedné absolutistické vlády ke druhé. Proudhon začal kritizovat nového prezidenta Napoleona III. a už v roce 1849 putoval za mříže. Ve vězení pobyl až do roku 1852 a poté byl donucen odejít do exilu. Jedenáct let žil a tvořil v Belgii a poté se směl vrátit do Francie. Zemřel v roce 1865 ve věku 56 let.

Vedle slavného hesla Vlastnictví je krádež! patří k jeho nesmrtelným výrokům také Bůh je zlý nebo Anarchie je matkou pořádku. Na posledně zmiňovaném heslu je založen i dodnes používaný anarchistický znak velké A (Anarchy) ve velkém O (Order).

V revolučním parlamentu Druhé francouzské republiky zasedl v roce 1848 i další pionýr socialismu - Louis

Blanc. Byl dokonce členem vlády. Narodil se v roce 1811 do rodiny politika, a to mu otevřelo dveře k jeho vlastní kariéře. Už od mládí se věnoval novinařině a jeho stěžejním tématem byl boj za práva dělníků a sociální přeměnu společnosti. Novinářem zůstal i v době, kdy působil ve francouzské vládě, a nakonec i tehdy, kdy žil v exilu.

Když v roce 1848 usedl ve vládě Druhé francouzské republiky, patřil k levému

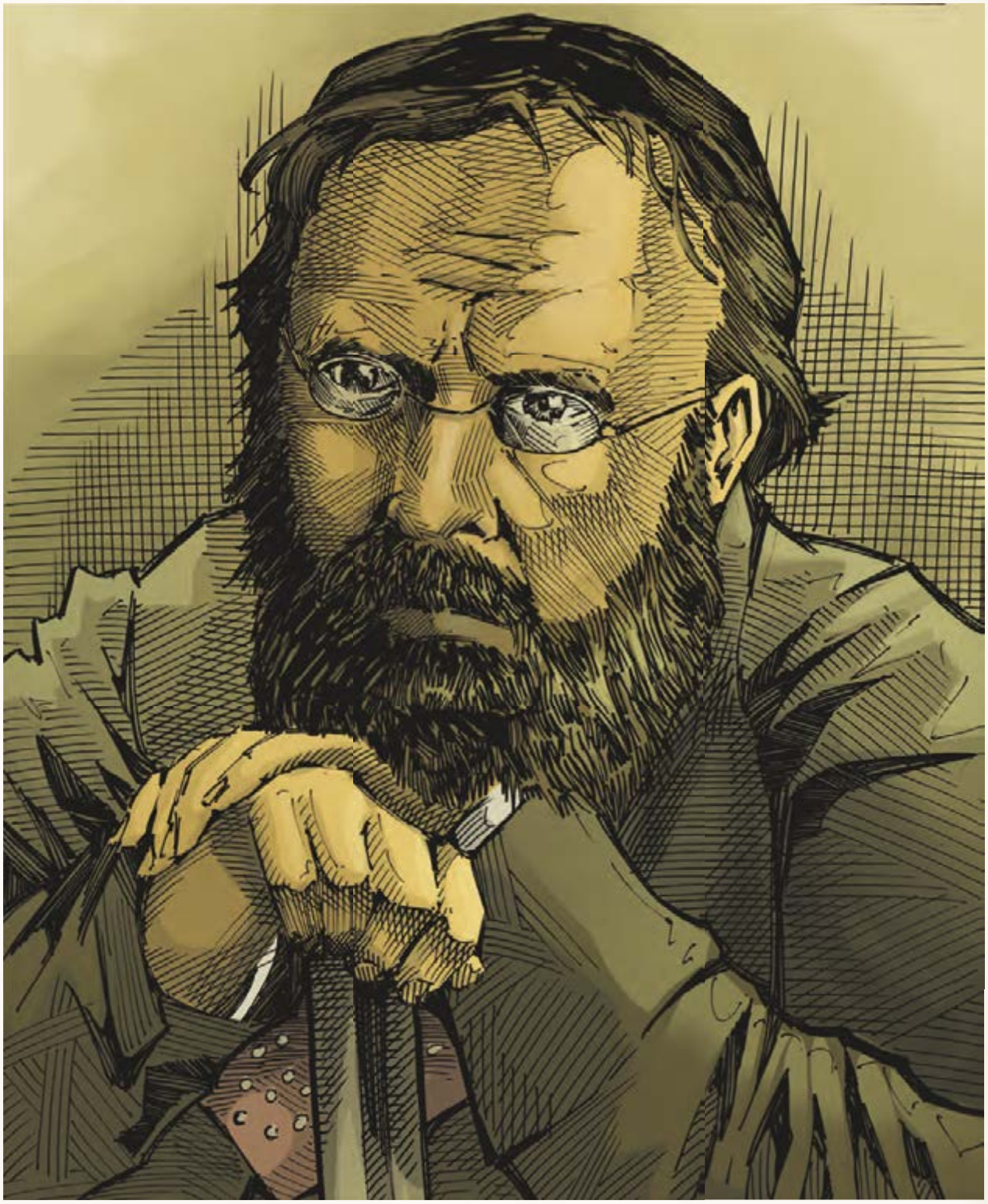

První anarchista Pierre-Joseph Proudhon

křídlu, které prosazovalo zásadní společenské reformy. Tehdejší vláda také schválila řadu doslova revolučních zákonů, například zrušení otroctví v koloniích nebo zrušení trestu smrti z politických důvodů. Blancovou zásluhou spatřil světlo světa zákon o všeobecném volebním právu nebo zákon o svobodě tisku a v neposlední řadě třeba uzákonění práva na práci.

Ovšem spolu s novou vládou republika zvolila i prvního prezidenta, kterým se stal Napoleon III. Louis Blanc byl stejně jako Proudhon jedním z politiků, kteří se proti prezidentovi názorově postavili, a byl donucen odejít nejen z vrcholné politiky, ale také ze země. V exilu žil až do roku 1870, kdy se konečně mohl vrátit do Francie a znovu vstoupit do politiky. Zemřel v roce 1882, kdy mu bylo jednasedmdesát let.

Blanc je v pozitivním slova smyslu předobrazem levicového politika a nejen ve francouzské, ale i ve světové politice za sebou zanechal nesmazatelnou stopu. Jako jeden z prvních definoval, co je kapitalismus. Prohlašoval, že obchodní konkurence lidem přináší víc zlého než dobrého. Zasazoval se o vytvoření výrobních a obchodních družstev, která by zajistila práci městské chudině. K jeho nejznámějším myšlenkám patří: Každý podle svých schopností, každému podle jeho potřeb. A to by se dalo považovat za esenci levicové politiky.

Francie určuje směr

Možná jste si všimli, že vznik socialismu se hodně točí kolem Francie. Není to náhodou. Pojďme se proto podívat, jaká byla ve Francii politická situace po Velké francouzské revoluci. Je to totiž určující pro pochopení radikalizace názorů společnosti a pro vzestup samotné myšlenky socialismu.

Velká francouzská revoluce vypukla v létě 1789 a měla za cíl ukončit starý monarchistický režim, který v té době reprezentoval král Ludvík XVI. a královna Marie Antoinetta. Navzdory bídě, hladu a v jeho důsledku vyvolaným sociálním bouřím, žil královský pár okázalým životem. O vedení státu se prakticky vůbec nezajímal. V 80. letech dostávala země jednu ránu za druhou. Státní kasa byla téměř prázdná, proto se přistoupilo k opatřením, která dopadala především na hlavy nejchudší části obyvatelstva. Několik let trvající studené počasí navíc znamenalo dlouhodobou neúrodu a s ní přišel hlad. Když se proti králi vedle lidu začala bouřit i aristokracie, Ludvík XVI. byl donucen k jednání a svolal generální stavy. Jak už jsme zmínili, ty byly svolávány jen zřídkakdy. A tehdy už to bylo jeden a tři čtvrtě století, co se sešly naposledy.

Vývoj setkání generálních stavů 5. května 1789 byl pro krále šok. Zástupců třetího stavu se sešlo víc než prvního a druhého dohromady. A měli nečekaně tvrdé požadavky. Chtěli, aby generální stavy nebyly už jen pouhým poradním orgánem krále, ale nově požadovali být zákonodárným orgánem, jakýmsi parlamentem, který by se skutečně podílel na řízení státu. Podobný systém už staletí fungoval ve Velké Británii. Zástupci třetího stavu byli bezpochyby ovlivněni i vývojem událostí na americkém kontinentu, kde tehdy už třináct let fungovaly samostatné Spojené státy americké. Král však na jejich požadavky nepřistoupil.

V polovině června vzal třetí stav situaci do svých rukou a založil Národní shromáždění, jehož úkolem bylo vypracovat ústavu a ujmout se vlády v zemi. Situace se stala natolik živelnou, že se k třetímu stavu přidali i někteří aristokraté a duchovní a sám král chtě nechtě musel existenci a legitimitu tohoto nového orgánu uznat. Ve snaze neztratit v zemi moc vyslal k prvnímu zasedání Národního shromáždění vojsko. Tím ale překročil svůj pomyslný „Rubikon“ a definitivně zpečetil konec staré monarchie ve Francii.

Použití královské armády jako dohlížitele na Národní shromáždění vyvolalo v Paříži skutečné povstání lidu. Dav zaútočil na politické vězení Bastilu a revoluci už nešlo zastavit. Soustavný tlak Národního shromáždění nakonec donutil krále přijmout jejich ústavu a Francie se tak v září 1791 stala konstituční monarchií Francouzské království. Konstituční monarchie je právě ten model Velké Británie, kdy moc panovníka je omezena ústavou a lid se prostřednictvím parlamentu podílí na řízení státu.

Jenže konstituční monarchie ve Francii dlouho nevydržela. Velká část Zákonodárného národního shromáždění byla pro úplné zrušení monarchie a jednotlivé politické frakce se začaly nesmiřitelně prát mezi sebou. Navíc v dubnu následujícího roku země upadla do války s Rakouskem a Pruskem a krize ve společnosti se výrazně prohloubila. V srpnu 1792 dav zaútočil na královský palác a zatkl krále. Dav také táhl Paříží a vraždil představitele aristokracie a duchovenstva. Národní shromáždění nahradil Národní konvent a 22. září 1792 byla vyhlášena Francouzská republika, dnes známá jako první.

Král byl po svém uvěznění prohlášen obyčejným občanem a oslovován jako Ludvík Kapet. Ve vězení strávil čtyři měsíce a poté byl v lednu 1793 odsouzen k smrti a popraven gilotinou. Královna jej na popraviště následovala v říjnu téhož roku. Když byl popraven francouzský král, Evropa zůstala v šoku. S Francií už tehdy bojovalo Rakousko a Prusko, což byla válka vyvolaná právě revolučními změnami v zemi a měla vést k záchraně francouzské monarchie. Po popravě krále se do války proti Francii přidala také Velká Británie a Španělsko.

Válka prohloubila bídu a hlad. Národní konvent na tuto situaci reagoval na jaře 1793 zřízením Výboru pro veřejné blaho, který měl uklidnit lidové nepokoje uvnitř Francie a obnovit dodávky jídla. Z Výboru se však záhy stal vraždící kolos. Gilotina sekala hlavy jako na běžícím pásu a doslova nikdo si nemohl být jistý životem. Každý mohl být prohlášen nepřítelem revoluce, a to většinou znamenalo rychlou cestu na popraviště. Období hrůzovlády trvalo patnáct měsíců a během něj bylo zatčeno a uvězněno asi 300 tisíc lidí. Zhruba 40 tisíc jich bylo popraveno, z toho asi sedmnáct tisíc gilotinou. Pod sekerou gilotiny nakonec skončili i samotní strůjci teroru, vedoucí představitelé Výboru pro veřejné blaho, Georges Danton a Maximilien Robespierre. Právě jeho smrtí v létě 1794 hrůzovláda oficiálně skončila.

Tehdy mladá a krvavá republika vstoupila do další fáze. Vznikla nová ústava a s ní bylo zavedeno takzvané Direktorium. Byla to vláda pěti volených direktorů, správců republiky. Ale ani to se neukázalo jako správný lék nemocné společnosti. Direktorium bojovalo nejen na válečném poli s okolními státy, ale potýkalo se i s nepokoji vlastního lidu, který si takový typ vlády vůbec nepředstavoval. Direktorium totiž mohli volit jen majetní občané Francie, takže většina

obyvatel měla nutně pocit, že ani nyní o ničem nerozhoduje. Tehdy už byl na vzestupu mladý vojenský velitel Napoleon Bonaparte. Byl oslavovanou hvězdou válečných úspěchů v boji proti Velké Británii a jeho popularita jej přivedla do politiky.

V listopadu 1799 provedl Napoleon státní převrat. Obsadil parlament a svrhl vládu Direktoria. Nutno říct, že mu dva z pěti direktorů s převratem pomohli. Místo Direktoria byl zřízen takzvaný Konzulát a Napoleon Bonaparte se stal prvním konzulem. Zbývajícími dvěma konzuly se stali oni dva zrádci Direktoria. Ale ani Konzulát nevydržel věčně. Napoleon postupně uchopil veškerou moc v zemi a prohlásil se císařem Francouzů. První Francouzská republika skončila a Francie se stala císařstvím, což je opět jistá forma monarchie, ale v tomto případě neměla hlava státu urozený původ.

První Francouzské císařství trvalo od roku 1804 do roku 1814. Po celou tu dobu vedl Napoleon válku proti téměř celému zbytku Evropy, a když byl zcela na vrcholu, někdy kolem roku 1812, měl pod kontrolou více než polovinu kontinentu.

Král Ludvík XVI. byl popraven gilotinou 21. ledna 1793.
Královna byla popravena 16. října téhož roku